

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АКЦЕНТИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ЗУБРИЦЬКОГО

У статті “Від редакції” до першого тому зібрання творів і матеріалів Михайла Зубрицького задекларовано, що другим том, за редакцією В. Сокола, міститиме автобіографію, щоденники, листи та особисті документи, а також бібліографію праць ученого й дослідження про нього¹. Звичайно, впродовж тривалого часу довелося докладати чимало зусиль щодо пошуку тих чи тих матеріалів, що стосувалися життєвого і творчого шляху цієї непересічної особи в історії української культури. Значна частина виявлених джерел запропонована тут науковій громадськості, ширшому колу читачів уперше. Необхідно зауважити, що всі вони згруповані за певним жанрово-тематичним принципом.

Перший розділ – біографічні матеріали та некрологи. Як засвідчило попереднє дослідження, одну з ранніх інформацій про М. Зубрицького подав відомий фольклорист, етнограф, літературознавець, мовознавець і громадсько-культурний діяч Володимир Гнатюк, запропонувавши свого часу його кандидатуру в дійсні члени Наукового товариства імені Шевченка. Вона опублікована у *Хроніці НТШ* за 1905 рік, де містяться стислі біографічні відомості, зокрема і про дитячі роки, навчання та його перебування на парохії у Мшанці. Наприкінці довідки – список важливих праць.

Усі інші публікації про М. Зубрицького з’явилися вже після його смерті. До прикладу, один із перших некрологів подав Дмитро Гроголинський – гімназійний учитель з Перемишля, журналіст та редактор. В *Українському Голосі* за 1919 рік (ч. 15) він помістив інформацію про смерть пароха Берегів Долішніх та устрицького декана. Дописувач назвав М. Зубрицького “духовним батьком”, “божищем своїх парохіянів”. Він наголосив також і на його вагомих наукових досягненнях.

Без підпису побачили світ “Посмертні згадки” в часописі *Стрілець* за 1919 рік. Там подані біографічні відомості про М. Зубрицького. Увагу приділено душпастирській та науковій діяльності; наголошено, що його студії “можуть послужити для нашого духовенства й учительства зразком і прикладом, як працювати на селі для розвитку української науки”.

¹ Франк Сисин та ін., “Від редакції”, *Михайло Зубрицький. Зібрані твори і матеріали. У 3 т.* (Львів: Літопис, 2013), т. 1: Наукові праці, с. 11.

Про активного дійсного члена НТШ М. Зубрицького констатував у некролозі (*Хроніка НТШ* за 1920 рік) інший дійсний член НТШ, визначний громадсько-політичний діяч, науковець і письменник Олександр Лотоцький. Він представив його тією людиною, котра всі свої знання й силу віддала “для добра народу”. Автор зацентрував на важливості праць М. Зубрицького історичного, етнографічного, економічного, суспільно-політичного характеру, навівши далі розвідки, друковані в *Життю і Слові, Ділі, Записках НТШ* та інших виданнях.

Відгукнувся коротким посмертним словом видатний історик, громадсько-політичний і державний діяч Михайло Грушевський. Щоправда, цей допис вийшов із запізненням, оскільки надрукований у журналі *Україна* за 1924 рік (тоді відновився часопис після п’ятирічної перерви). Як один із провідних організаторів науки він потвердив, що студії М. Зубрицького – надзвичайно цінний пласт із матеріальної культури, фольклору, соціальної історії, а авторові належить почесне місце між дослідниками українського життя.

Ім’я М. Зубрицького потрапило до “Історії української етнографії” знаного етномузиколога та композитора Філарета Колесси, написаної 1945-го, а опублікованої лише в 2005 році. Він наголосив, що дослідник зосередив свою увагу на різних сторонах народного життя – матеріальній культурі, звичаях, обрядах, віруваннях, проілюструвавши це важливими працями. Академік стверджував: як багато користі може зробити людина, “перейнята замилюванням до етнографічних дослідів”. Історик Іван Крип’якевич у стислих нотатках про М. Зубрицького відзначив прогресивні погляди священника та окреслив діапазон його наукових пошуків.

Дві статті про батька залишив уже в поважному віці син Петро. У них ідеться про перебування в їхньому рідному домі видатних людей того часу – Івана Франка, Федора Вовка, Зенона Кузеля, Іларіона Свенціцького. П. Зубрицький розкрив окремі біографічні подробиці великого родоvodu Зубрицьких, а також інші побутові деталі.

Автобіографічні матеріали та щоденники становлять основу другого розділу пропонованої книги. Їхня цінність виявляється в тому, що вони представлені в повному обсязі вперше. Намір опублікувати автобіографію М. Зубрицького зародився у його сина Петра досить давно. Через багато років він згадував: “Якось рік, а може і два перед Другою світовою війною, були пляни видати у Львові автобіографію мого Батька; біографія була тоді в руках одного з членів НТШ. Я не займався тією справою ближче, тим більше, що у Львові проживав тоді постійно мій старший брат Володимир. Але надійшла світова війна, а по ній вже не було можна і мріяти про видання автобіографії”². Тим “одним з членів НТШ” був Василь Щурат, котрий у 1939 році став директором Львівської бібліотеки АН УРСР. Однак війна, а невдовзі і смерть (1948) не дали змоги

² Петро Зубрицький, “Біографія о. Михайла Зубрицького”, *Літопис Бойківщини*, 1970, ч. 1–2 (16–17) березень–червень, с. 6.

зреалізувати ці прагнення. Чистовий варіант автобіографії М. Зубрицького потрапив до особового фонду В. Щурата названої бібліотеки, який і досі там зберігається у відділі рукописів. Про нього знали науковці, час до часу цитували у своїх публікаціях. Проте повну атрибуцію тексту щойно зробив автор цієї вступної статті, додавши ґрунтовні коментарі Г. Дем'яна, котрий докладав чимало зусиль до його оприлюднення.

Дуже важливо, що основні положення життєпису йдуть від самого автора: точні дата й місце народження, його родовід, навчання в гімназії, Львівському університеті, Перемишльській духовній семінарії. Там подана об'єктивна інформація про його наукові розвідки, які він поміщав у різних тогочасних виданнях.

Важливу пам'ятку з біографістики М. Зубрицького опублікували свого часу Г. Дем'ян та Л. Канцедал – так званий “Словенський щоденник”. Вона стосувалася чи не найважчого періоду життя отця, коли його після початку Першої світової війни заарештували й відправили до концтабору в Талергофі (місцевість в Австрії, неподалік Граца, де був табір інтернованих українців з Галичини та Буковини). Однак завдяки щасливому випадку йому вдалося відбутися заслання у Словенії з вересня 1914 по травень 1915 року (хоча син Володимир стверджував, що включно й 1916-й). М. Зубрицький і там поповнював наукову джерельну базу з історії, етнографії, особливо цікавився словенською культурою. Пропонуємо щоденник у повному обсязі, оскільки першопублікатори представили його дещо скорочено. Вставки у цьому тексті позначені зірочками і стосуються переважно виписок із праць словенського дослідника Л. Ленарда, окремих суспільно-економічних, політичних та побутових подробиць. Він також вів хроніку подій встановлення влади ЗУНР.

Із домашнього архіву Г. Дем'яна до моїх рук потрапила записна книжка М. Зубрицького, про яку він неодноразово заявляв, користувався нею, проте ідеї видати це джерело інформації він не мав. Ми ж системно розглянули її як документ, що проливає світло на формування та утвердження Зубрицького-науковця, оскільки в ній він нотував, цитував літературу, яку читав, – українську, польську, російську, німецьку, латинську та ін. Крім того, саме в записній книжці виявлено ретельну реєстрацію його власних публікацій.

З епістолярної спадщини у книзі представлено 74 листи М. Зубрицького, які вдалося виявити за автографами. Вони написані до різних осіб – Олександра Барвінського (6), Володимира Гнатюка (10), Михайла Грушевського (16), Івана Франка (16), невідомого адресата-священника (1). Більшість з них, за винятком кількох, адресованих В. Гнатюкові, опубліковані вперше. Іншу частину становлять листи, звернені до установ та організацій, зокрема до товариства “Прогрес” у Львові (22), Етнографічного музею в Базелі (2), Етнографічного музею у Відні (1). Місце написання листів – Мшанець, два зі Старого міста (Старого Самбора), один з Карлсбаду і два з Берегів Долішніх. Хронологія епістолярію

охоплює понад 30 років, адже найраніший лист датований 10 березня 1886 року (до І. Франка), останній – 4 травня 1917 року (до В. Гнатюка).

Представлене листування – цінне джерело для вивчення біографії, наукової творчості, душпастирської діяльності, естетичних та політичних поглядів, для висвітлення національної та громадянської позицій М. Зубрицького. Воно багато описує тогочасну економічну, суспільно-політичну ситуації. Листи засвідчують стосунки М. Зубрицького не тільки з українською елітою, а й вказують на нерозривні зв'язки з європейським науковим світом, якому він гідно намагався представити рідну культуру. Тексти подано відповідно до автографів, зберігаючи всю автентичність, – лексику, фонетику, стилістику, орфографію та пунктуацію. Німецькомовні листи надруковані мовою оригіналу. До епістолярію долучаємо 4 листи сина М. Зубрицького – Володимира, у яких ідеться про важливі життєві етапи батька. Вони адресовані до Краєвого Виділу у Львові (1) та Михайлові Возняку (3).

Листи підготували: Ф. Сисин (до Етнографічного музею в Базелі, Етнографічного музею у Відні); Я. Федорук (до М. Грушевського), Т. Романюк (до товариства “Просвіта” у Львові, до І. Франка, текстологічні уточнення здійснив В. Сокіл); В. Сокіл (О. Барвінського, В. Зубрицького до Виділу Краєвого у Львові та до М. Возняка). Місце зберігання листів: Центральний державний історичний архів України у Києві (до М. Грушевського), Центральний державний історичний архів України у Львові (до невідомого адресата-священника, до товариства “Просвіта” у Львові), Інститут літератури імені Т. Шевченка, відділ рукописів (до І. Франка); Львівська національна наукова бібліотека НАН України імені В. Стефаника, відділ рукописів (до В. Гнатюка, М. Возняка), фонди Етнографічного музею в Базелі та Відні; особистий (приватний) архів Г. Дем'яна (до Виділу Краєвого у Львові). Наприкінці зазначимо, що до кожного листа вказано всі необхідні реквізити.

Цілковито новий та надзвичайно цікавий розділ про життя і діяльність М. Зубрицького постає із 35 особистих документів. Вони віцїлили завдяки дбайливому ставленню сина Володимира, який свого часу передав їх для наукових цілей Г. Дем'янові; тепер ці документи зберігаються у його домашньому архіві. До слова, Г. Дем'ян, знаючи про підготовку кількатомного видання праць М. Зубрицького, наприкінці життя передав їх мені з надією на оприлюднення. Всі вони зіскановані й у книзі розміщені в хронологічному порядку, віддзеркалюючи такі життєві періоди: I. Ранній (родинний): метрика про народження, родовід та походження родини Зубрицьких. II. Навчання в Дрогобицькій гімназії: шкільні свідоцтва, атестат зрілості. III. Військова служба: повістка для проходження служби, карта призначення. IV. Здобуття теологічної богословської освіти у Львові та Перемишлі: посвідчення про зарахування на теологічний факультет Львівського університету, слухача 3-го року навчання; про переведення в Перемишльську духовну семінарію, свідоцтво про закінчення навчання. V. Мшанецький період: 1. Душпастирська діяльність (грамоти про

призначення на парохію, конкурсні іспити з богословських наук, право здійснення релігійно-морального виховання молоді. До цього періоду належить “Свідोцтво убожества”, яке видав отцеві громадський уряд Мшанця. 2. Наукова діяльність: про співпрацю з часописом *Зоря*, обрання дійсним членом НТШ. VI. На парохії в Берегах Долішніх: 1. Душпастирська діяльність: грамота про призначення парохом, доручення вести парохіальні справи ще в Лопушниці, призначення шкільним комісаром з нагляду науки релігії в Устрицькому деканаті. 2. Наукова діяльність: запрошення Виділу Наукового товариства ім. Шевченка на святочні збори членів для пошанування сотих роковин народження Тараса Шевченка.

Великий розділ презентують дослідження різних учених. Одна з найкращих узагальнювальних розвідок “Маловідомі сторінки життя і наукової праці Михайла Зубрицького” Г. Дем’яна. “Багато ваговитих фактів біографії М. Зубрицького допоможе переконливо уточнити, а часто навіть уперше повідомити нашому сучасникові особистий архів, частину якого завдяки дивовижно щасливим випадком зберіг син ученого Володимир. Справа така, що папери дослідника були тричі порозкидані під час обшуків і арештів. У 1914 р. це зробила австрійська поліція, а 1918-го – польська. Втретє так учинили працівники НКВС [...]. Залишки архіву дають змогу не лише досить докладно відтворити найважливіші події життя, а й простежити процес формування світогляду, громадсько-культурну і політичну діяльність М. Зубрицького [...]”, – так проанонсував автор основні положення своєї праці. Інша його стаття “Національно-державницьке спрямування діяльності Михайла Зубрицького” містить тематико-бібліографічний огляд публікацій. Треба наголосити, що Г. Дем’ян наприкінці додав унікальну рукописну пам’ятку – хроніку перших кроків ЗУНР у Ліську, Перемишлі, Устриках та їхніх околицях за період від 6 листопада до 21 грудня 1918 року, яку написав М. Зубрицький. Вона доповнює важливі штрихи до біографії дослідника. У цьому томі хроніка подій видається у повному обсязі.

Загальний огляд життєвого і творчого шляху “найдивовижнішого українського етнографа Михайла Зубрицького” зробив і Роман Горак. Він представив портрет “сільського священика”, конкретизувавши деякими відомостями з метричних книг, протоколів, “інвентарів” тощо.

Зв’язкам М. Зубрицького з І. Франком та В. Гнатюком присвятив статтю Р. Кирчів. Вони були обопільними, адже впливали і на формування Зубрицького-науковця, його національної позиції, і на поповнення джерельної бази “львівських” дослідників, оскільки організатором багатих і цінних місцевих матеріалів почасти виступав сам мшанецький отець.

Науковий доробок М. Зубрицького з позицій ХХІ ст. намагалася представити у своїй розвідці Г. Горинь. Його вважали “здібним і старанним колекціонером етнографічних матеріалів”. Для нього дослідницькими пріоритетами були пошуки, розбір та аналіз документів (договорів, судових справ, грамот). М. Зуб-

рицький ввів у свої наукові праці комплексність, всебічність, системність, завдяки чому етнографічна наука піднялась на якісно новий рівень.

Про Зубрицького-фольклориста йдеться у статті Г. Сокіл, у якій представлено й проаналізовано народну прозу та пісенність. Авторка вперше впровадила в науковий обіг його рукописи, що зберігаються в архівних фондах Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. Звернено увагу на методика записування усної словесності, дотримання збирачем наукових вимог під час фіксації текстів.

Дослідником сім'ї та сімейної обрядовості постав М. Зубрицький із статті С. Гвоздевич. Вивчаючи “велику родину у Мшанці”, він простежив звичаєві норми у сільській сім'ї (батько, мати, дочка, син). З родильної обрядовості о. Михайло приділив увагу хрестинам, вибору імені новонародженому, догляду за дитиною. Він подав також архаїчні звичаї та обряди, пов'язані зі смертю та похороном людини.

Т. Романюк у статті “Причинок до історії читальні товариства “Просвіта” у селі Мшанець” представив її від початків заснування (установчі збори 28 лютого 1892 р.) аж до звіту 12 березня 1910 р. До слова, незмінним головою був о. М. Зубрицький. За його сприяння була сформована бібліотека читальні, кількість читачів постійно зростала, а 1909 р. громада збудувала для цих потреб власний будинок.

О. Павлишин відкрив сторінку з маловідомої душпастирської діяльності М. Зубрицького. Йдеться про деканську візитацію 1904 року церкви у Мшанці, яку провів о. Володимир Левицький. Там представлено стан релігійного, економічного й суспільного життя парафії. У матеріалах візитації подано об'єктивну інформацію про священика, метричні записи та акт, фінансові та економічні ресурси церкви. В. Левицький вказав на підготовку до початку будівництва нового храму. До статті додано “Протокол” візитації.

Трагічну сторінку, пов'язану з історією церкви у с. Мшанець, розкрив у свої розвідці Я. Тарас. Він спростував висловлену думку попередників, що церква занепала під час Першої світової війни. За свідченням очевидців, її розібрали, оскільки громада мала намір збудувати муровану. Втім зібрані гроші “з'їла” інфляція. То ж тільки 1922 року з'явилася нова дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці.

Слідами Зубрицького пройшла Т. Гощіцька, яка збирала цікаві польові матеріали у с. Мшанець та с. Плоске з народного будівництва. Вона дійшла висновку про достатню збереженість традиції у цій царині: майже ідентична конструкція житла, система опалення, інтер'єр, взаємодопомога при будівництві. Щоправда, деякі вірування, пов'язані з будівництвом житла, поволі зникали, проте збереглися розповіді про домовика (“хованця”).

В. Лисак резюмувала про значення “Народного календаря” М. Зубрицького в сучасній школі, оскільки він, з одного боку, підвищує духовну культуру під-

літків, знання свого регіону, а з іншого – дає базові знання про національні та загальнолюдські цінності.

І насамкінець про бібліографію праць М. Зубрицького. Г. Дем'ян неодноразово заявляв, що вона, за його підрахунками, становить 325 позицій. Однак уважне вивчення цього питання засвідчило, що ця цифра не остаточна, бо до картотеки довелось додати ще 20 пунктів, і сьогодні вона становить 345 одиниць. Укладений покажчик охоплює і друковані праці, і ті, що є в архівосховищах Києва (часовий відтинок 34 роки). За змістом це релігієзнавчі, історичні, статистичні, етнографічні, фольклорні матеріали та дослідження, за характером – наукові, науково-популярні та публіцистичні. Кожен читач може вибрати потрібну для себе інформацію, а далі заглибитись у той чи інший предмет.

Отже, джерелознавчий та дослідницький матеріал цього тому допоможе осмислити, наскільки М. Зубрицький різнобічна особистість, яка так багато зробила для української науки та культури, не маючи для цього широких можливостей та умов.

Василь СОКІЛ